

“SADOI TURKISTON” NEGA TATAR ZIYOLILARINING DIQQAT
MARKAZIDA BO‘LGAN?

Alijon SAFAROV

O‘zJOKU kafedrasi mudiri, (PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Tatar vaqtli matbuotida Turkiston” nomli kitobda chop etilgan Ibrohim Tohiriy muallifligidagi bir maqola misolida “Sadoi Turkiston” gazetasiga tatar ziyolilarining munosabati ochib beriladi. Tahlillar natijasida tatar ziyolilari millatni g‘aflat va jaholatdan uyg‘otishda Turkiston jadidlariga katta umid, ishonch bilan qarashgani, jadid bobolarimiz tomonidan nashr etilayotgan gazeta va jurnallarni ma’naviy qo‘llab-quvvatlashgani xususida xulosalarga kelinadi.

Kalit so‘zlar: Turkiston; “Sho‘ro”; “Sadoi Turkiston”; tatar; jurnal; gazeta; nashr; jadid.

“Tatar vaqtli matbuotida Turkiston” nomli kitobning elektron nusxasi qo‘limga tushdi¹. Kitob yigirmanchi asr boshlarida tatar vaqtli matbuotida Turkiston haqida chop etilgan maqolalardan iborat ekan. Tatar ziyolilari Turkiston xalqi madaniyati, tarixi, urf-odatlarini haqida ko‘plab materiallar berishgan ekan. Mualliflarning safar ocherklari kishining e’tiborini tortadi. Mana shunday ocherklardan biri “Ko‘rgan-kechirganlarim” deb nomlanib, Ibrohim Tohiriy muallifligida “Sho‘ro” jurnalida 1914 yilda chop etilgan².

Ma’lumot o‘rnida aytish joizki, “Sho‘ro” ijtimoiy-ma’rifiy va adabiy-publitsistik jurnal bo‘lib, 1908 yilning 10 yanvaridan 1917 yilning 31 dekabrighacha Orenburg shahrida tatar tilida chop etiladi. Jurnal oyiga ikki marta nashr etilib, jami 240 ta soni dunyo yuzini ko‘rgan. “Sho‘ro” jurnalining noshiri M.Ramiev (keyinchalik Z.Ramiev), muharriri R.Faxretdinov bo‘lgan. Y.Akchura, Z.Bashiriy, M.Bigiev, Ya.Vali, Validiylar tahririyat a’zolari hisoblanishgan. Tatar oltin sanoati egalari bo‘lgan Ramievlar sharofati bilan jurnal yuksak poligrafik sifatda, muntazam chop etib kelingan³.

Maqolaga keladigan bo‘lsak, muallif uni “Turkistonga sayohat etmoq orzusida shu qish Toshkent shahriga kelib, uch-to‘rt hafta shu shaharda qolib ketdim. Toshkent shahriga kelib, muhtaram yurist Ubaydulla Xo‘jaev (*Asadullaxo‘jaev, mullif izohi*) janoblari tomonidan Turkiston mahalliy tilida haftasiga ikki marotaba chop etilayotgan “Sadoi Turkiston” gazetasini uch-to‘rt kun topmadim” deb boshlaydi. “Sho‘ro” jurnalida “Sadoi Turkiston” gazetasi chiqqan boshlagani haqidagi xabar bosilganini filologiya fanlari nomzodi Sayyora Halimova ham tadqiqotida keltirib o‘tadi⁴. Biroq

¹ Татар вакытлы матбугаты сәхифәләрендә Төркестан (XX гасыр башы) / төз.: Л.Ш. Гарипова, И.Г. Гомәров. – Казан: ТӘҺСИ, 2021. – 240 б.

² “Шүро” журналы, 1914 йил, 23-сон.

³ <https://miras.info/projects/mirasxane/periodicals/297-shura-.html>

⁴ Халимова С.А. Убайдулла Асадуллахўжаев ва “Садои Туркистон”. Монография. Тошкент. “Университет”. 2021 Б.11

“MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY PUBLITSISTIKASI VA JADID MATBUOTIDA IJTIMOY-SIYOSIY MASALALARNING YORITILISHI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

olima keltirgan ma'lumotda “Sho‘ro” jurnalining 1914 yil 5 may soni, deb qayd etilgan. Biz yuqorida tilga olgan manbada esa jurnalning 1914 yil 23-soni, deb yozilgan. Har oyda jurnal 2 marta chop etilganini hisobga olsak, may oyida nashrning 23-soni chiqishi mantiqqa to‘g‘ri kelmaydi. Demak, “Sho‘ro” jurnali “Sadoi Turkiston” gazetasi haqida yana alohida material chop etgan bo‘lishi mumkin.

Ubaydulla Asadullaxo‘jaev 1913 yilning 21 dekabrda Sirdaryo viloyatining harbiy gubernatoridan Toshkentda “Sadoi Turkiston” nomli xususiy gazeta chiqarish uchun 37882 raqamli ruxsatnoma olishga erishadi⁵. Filologiya fanlari nomzodi Sayyora Halimovaning yozishicha, 1914 yilning 4 aprel kuni Toshkentdagi V.M.Ilin bosmaxonasida “Sadoi Turkiston” gazetasining I-soni bosilib chiqadi⁶.

Ibrohim Tohiriyning maqolasi “Sho‘ro” jurnalida 1914 yilda chop etilganiga qaraganda, u Toshkentda “Sadoi Turkiston” ning ilk sonlarini o‘qishga muvaffaq bo‘lgan. Qolaversa, muallifning maqolada “Bu yilning aprelida chop etila boshlagan “Sadoi Turkiston” gazetasining o‘qishli bo‘lishi muhtaram yurist, Ubaydulla afandi Xo‘jaevga bog‘liq” degan so‘zlari ham buni tasdiqlaydi.

Maqola avvalida muallif bir muammoni o‘rtaga tashlab, “turkistonliklar yashil-qizil” rangli kitoblarini qo‘yib, gazeta o‘qishga odatlanishsa, “Sadoi Turkiston” mushtariylari 6-7 mingga yetgan bo‘lardi, deydi. Ibrohim Tohiriy Turkistonning har bir joyidagi kitob sotuvchilar ham turli hikoyat, rivoyatlarini qo‘yib, quvvatning ko‘z gusi bo‘lgan gazeta o‘qishga odatlansa, bo‘sh o‘tirganida axborotlarga ega bo‘lsa, yaxshi bo‘lardi, deya fikrini davom ettiradi. Bundan shunday xulosa chiqadiki, muallif turkistonliklarning gazetxonlik madaniyati bilan bog‘liq muammoni ham o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan. Bu fikrlar gazetxonlik noyob hodisaga aylanib borayotgan bugungi kunimiz uchun ham bong urilgandek, tuyuldi menga.

Muallif o‘z navbatida masalaning ikkinchi tomoniga ham e‘tibor qaratadi. Ya‘ni gazetxonlik madaniyati oshishi uchun nashr sifatini ham oshirish kerakligi borasida fikrlarini yozadi. Masalan, “Turkiston lahjasida chop etilayotgan gazetalarga qaraganda “Sadoi Turkiston” ning boshqaruvi, uslubi, tili taraqqiy etgan ko‘rinsa-da, o‘zidan oldin chop etilgan ikkita nashr yo‘lidan uzoq keta olmaydi”, deydi. Ya‘ni oldinroq chop etilgan nashrlar bilan bir xil bo‘lib qoldi, degan fikrni aytadi. Nega bunday xulosaga kelgan? Bu savolga maqolaning davomida javob berar ekan, Ibrohim Tohiriy gazetaning o‘z o‘quvchilariga “miskin qalandar, darveshlar uslubida sufiyona falsafadan va‘z so‘zlaydi”, deydi. Gazetadagi hikoyalar, maqolalarda ta‘rif-ifodalar, ilg‘or fikrlar berilishini maqtab, shu yo‘sinda davom etsa har jihatdan taraqqiy etishini bildiradi.

⁵ ЎзМДА. ТФ.461, 1-ёзув, 1910 иш, 64-варақ

⁶ Ҳалимова С.А. Убайдулла Асадуллаҳўжаев ва “Садои Туркистон”. Монография. Тошкент. “Университет”. 2021 Б.11.

“MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY PUBLITSISTIKASI VA JADID MATBUOTIDA IJTIMOY-SIYOSIY MASALALARNING YORITILISHI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Muallif nashrning qanday davom etishini istagan? Buni quyidagi fikrida yaqqol sezish mumkin: “Bu gazetaga ishtirok etadigan qalamkashlar orasida qalami-da, fikrlari-da go‘zal, shaxd bilan yozuvchilar ko‘rinadur. Nomeri xotiramda qolmagan. “Sado” ning (*“Sadoi Turkiston” nazarda tutilyapti, muallif izohi*) bir sonida muhtaram Indamas afandi feleton shaklida “Madaniyat to‘lqinlari” sarlavhali bir maqola yozgan”. Ibrohim Tohiriy aynan shu maqoladan ta'sirlanib, Turkiston madaniyati rivojidadagi og‘riqli muammolar haqida fikrlari, mulohazalarini yozadi va uning yechimlarini ko‘rsatib beradi.

Muallifning fikrlaridan shunday xulosa chiqarish mumkin:

tatar ziyolilari millatni g‘aflat va jaholatdan uyg‘otishda Turkiston jadidlariga katta umid, ishonch bilan qarashgan;

Turkiston jadidlari tomonidan nashr etilayotgan gazeta va jurnallarni ma'naviy qo‘llab-quvvatlashgan;

turkistonliklarning ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o‘zgarishlarga befarq bo‘lishmagan;

Turkistonning zamon bilan hamnafas taraqqiy etishiga xayrihoh bo‘lishgan.

Filologiya fanlari nomzodi Sayyora Halimovaning keltirishicha, Ubaydullaxo‘ja Asadullaxo‘jaev “Sadoi Turkiston” gazetasining maqsad va maslagini belgilashda Ismoilbek G‘asprali tomonidan 1883 yilda Qrimda chiqarilgan va Turkistonda ham keng tarqalgan mashhur “Tarjumon” ilgari surgan ma‘rifatparvarlik g‘oyalaridan ilhomlangan⁷

Shu sababli ham jadid matbuoti, xususan “Sadoi Turkiston” gazetasi tatar ziyolilarining diqqat markazida bo‘lgan va Ibrohim Tohiriy kabi ijodkorlarning maqolalarida aks etgan, deb o‘ylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tatar vakıtlı matbugatı səxifələrendə Tərkestan (XX gasır bashı) / təz.: L.Sh. Garipova, I.G. Gomərov. – Kazan: TƏhSI, 2021. – 240 b..
2. Halimova S.A. Ubaydulla Asadullaxo‘jaev va “Sadoi Turkiston”. Monografiya. –T.: “ Universitet”, 2021. –148 b.
3. O‘zMDA. TF.461, 1-èzuv, 1910 ish, 64-varaq
4. “Sho‘ro” jurnali 1914 yil, 23-son.
5. <https://miras.info/projects/miraxane/periodicals/297-shura-.html>.
6. SAFAROV, A. I. (2020). Expression of the purpose of the authoritarian regime in military publications (on the example of military publications during the Soviet era in Uzbekistan). *Inostrannye yazyki v Uzbekistane*, (1), 156-171.

⁷ Халимова С.А. Убайдулла Асадуллахўжаев ва “Садои Туркистон”. Монография. Тошкент. “Университет”. 2021 Б.12.

7. SAFAROV, A. I. (2020). Harbiy nashrlarda mustabid tuzum ko‘zlagan maqsad ifodasi.
8. SAFAROV, A. I. (2021). The role and importance of military journalism in the media space. *Inostrannye yazyki v Uzbekistane*, (1), 161-179.